

AZERBAJCAN'DA HALK TİYATROSUNUN OLUŞUMU ÜZERİNE

Dr. Eflatun NEİMETZADE*

Halk tiyatrosunu bugünlere taşıyan meydan aktörleri olmuştur. Bu aktörler feodalizm döneminde istismar olunan, ezilen halkın isteklerini, arzularını, keder ve azabını ifade etmişlerdir. Rus yazarı şöyle yazıyor: “Şifahi halk yaratıcılığını bilmeden, öğrenmeden halkın gerçek tarihini de öğrenmek mümkün değildir.”¹ Gorki, başka bir kitabında ise şöyle diyor: “En derin ve parlak, sanat bakımından da en mükemmel kahraman tipleri folklorda, çalışan çiftçi halkın sözlü yaratıcılığı sürecinde meydana getirilmiştir...Petruşkalar; doktora, rahibe, polise, şeytana ve hatta ölümün kendisine bile zafer kazanır. Bütün bu karakterlerin tekamülünde düşünceler ve duygular sentetik olarak mevcuttur.”²

Bütün bunları kadim Azerbaycan halk tiyatrosu kahramanlarında da görmüş oluyoruz. Meydan aktörleri, hakları ve hukukları ayak altına alınan, sade, çalışan insanların fikirlerini ifade ediyor, onları istismar eden zalimler ise mizah yolu ile gülünç duruma düşürülüyor, onlara olan nefret duyguları daha da kuvvetli oluyordu.

Kadim insanlar avlayacakları hayvanların derilerine sarılıyor, bu hayvanların yürüyüş ve koşuşlarını taklit ediyor ve böylece ilk tiyatro türlerini yaratmış oluyorlardı. Avların daha ilginç yönlerini yansıtan meydan oyunlarında aktörler daha aktif oluyorlardı. Tabii ki kostümler, sahnede kullanılan aksesuarlar, milattan önce yaşamış insanların, hayvanların davranışlarını taklit ettikleri zaman bugünkü kullandıkları maskelerin ilk örnekleri ile yaratılmış oldular. Kış ve bahar mevsimlerinin karakterlerine uygun törenler ve giysiler de bu süreçte belli rol oynuyordu. Örneğin, kış, şer kuvvelerin, zulmün, zilletin simgesi oluyordu. Mevsimlerin birbirlerinin yerine geçmeleri ölümle yaşamın, iyilikle şerrin arasında süregelen çatışmayı temsil ediyordu.

Kadim insanlar olaylar sırasında çeşitli hayvanları maske veya kanatlar takarak taklit ediyorlardı.³ Örneğin, kosa ile keçi arasında devam eden kavga ve savaş sonucu keçinin zaferi; baharın kış üzerindeki zaferi gibi kabul ediliyordu.

* Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Tiyatro Böl. Öğr. Üyesi.

¹ Maksim Gorki, Eserleri, C.30, Moskova 1953, s.26.

² Maksim Gorki, Zadaçı Sovetskoj Literatur, (Sovyet Edebiyatının Görevleri), Bakü 1935, s.19.

³ Nazim Rzayev, Nekotoriye Voprosı İskustva Azerbaydjana Drevnego Perioda, (Kadim Azerbaycan Sanatının Bazı Sorunları), Azerbaycan İlimler Akademisi Yayınevi, Bakü 1996, s.158.

Kadim zamanlarda yaşayan Azerilerin kışla baharın savaşını ifade eden merasimleri, Yunanlıların Dionis şerefine yaptıkları oyunlardan ayrılıyordu. Yunanlılar ölen ve dirilen mevsimleri tek kahraman tipi olarak gösteriyorlardı. Azerbaycan'da ise bahar ve kış ayrı ayrı kahraman tiplerini temsil ediyordu.

Dedelerimizin merasim oyunları adeta onların yaşam tarzı, özellikle de avcılık kültürü ile ilgili olmuştur. Onlar ceylanın, geyiğin ve başka hayvanların canlı taklidini yapıyorlardı.

Azerbaycan halk oyunlarının temeli pandomimle bağlantılı olmuştur. Pandomim unsurları, danslı oyunlar belli konular üzerine yapılıyordu. Mesela; el, kol hareketleri, mimik ve gözlerle manayı ifade etmek 'Yallı'larda vardı. 'Yallı' danslarına bir çok Türk soylu halklar 'Yelli' (bazen 'halay') demektedirler. Azerbaycan'ın Güney bölgesi olan Yardımlı, Lerik, Astara ve Lenkeran illerinde ise buna 'Lelli' denilir.

Zaman ilerledikçe insanlarımızın hayat anlayışları değişmiş ve mevsim oyunlarındaki tiyatro unsurları daha da güçlenmiştir. Dedelerimiz, keçiye baharın simgesi gibi bakıyorlardı. Adeta meydan aktörleri keçinin derisini giyiyor, kışı korkutuyorlardı. Kışla alay ediyor ve zaferlerini şenliklerle bitiriyorlardı. Daha sonra keçinin sakalını ve boynuzlarını yansıtan maskeler yapılıyordu. Bu oyunlar günümüze kadar gelmiştir.

Bakü'nün 70. Kilometresinde yerleşen Kobustan kayalıklarındaki tasvirler arasında, Büyüктаş diye adlanan köşede boğa derisine bürünerek avlanmak sahnesi Azerbaycan'da maskenin ilk numunesi olarak tanınır.⁴ Bu şunu ifade eder: Önceleri avcılar, avlayacakları hayvanın derisine bürünüyor, hayvanlara yaklaşıyor ve avlanıyorlardı. Kobustan'da av merasimini yansıtan kaya resimleri 'Yallı' dansımızı hatırlatıyor.

Nahçıvan özerk cumhuriyetinin Ordubad ilinin Nesrvaz ilçesinin 7 km kuzeydoğusundaki Gemikaya bölgesinde arkeolojik kazılarda çok ilginç resimler bulunmuştur. Ellerini yukarıya doğru kaldırmış ve yüzü maskeli dans eden resim dikkat çekicidir. Dans edenin yüzünde maske vardır ve bu Azerbaycan meydan oyunlarında kullanılan ilk maskedir. İkinci resimde ise oynayan gencin kuyruğu vardır.⁵ Ellerinin ifadesinde bu kişilerin komik bir dans sergiledikleri anlaşılır. Kuyruğu olması ise herhangi bir hayvanı taklit etmesi anlamına geliyor. Midiya dönemine ait olan kaya resimlerinde toplu ve tek dans türleri şeklinde rastlanıldığını biliyoruz.

Nesrvaz kayalarındaki üçüncü resim ilgi çekicidir. Burada aktörlerin maske giydikleri anlaşılır. Resim fantastik bir üslupta işlenmiştir. Bu resimden anlaşıldığı gibi taklit eden kişinin kuyruğu, dört kolu ve ayakları vardır. Burada aktör şehirkarlığı ifade eden bir oyunda rol almıştır. Dinamik hareketlerinden kimi taklit

⁴ İ. M. Caferzade, Azerbaycan'ın Kobustan Kayalıklarındaki Resimleri, Bakü 1955, s.19.

⁵ İlham Aliyev, Midiya Tarihi, Bakü 1960, Tablo XXXVIII.

ettiğini anlayabiliyoruz. Sol ayağının şekli fikrimizi ispatlıyor. Birinci ve ikinci resimlerde aktörler ellerini yukarıya kaldırmışlar. Onların bu hareketi de olayların dramatik olduğunun bir işaretidir. Önemli olan şu ki, aktörler maskeyle oynarlar. Meydan tiyatromuzun temeli, ilk oluşumu bakımından bu resimler tarihi önem taşır.

Güney Azerbaycan'ın Göytepe ve Zivye bölgelerinde bulunmuş altın ve gümüş piyale (ağız geniş bardak), altın cam gibi sanat eserleri geçmiş bin yıllarda yetenekli sanat adamlarımızın varlığını ispat ediyor. Bütün bunların Azeri topraklarından bulunması, tarihi 'Avesta'daki konuları ele alması kültür tarihimizin zengin olmasından haber verir.

Altın camla ilgili bilim adamlarının düşünceleri çelişkilidir. Amerikan 'Life' dergisinde bir yazıda, altın camın üzerindeki resimde Asurların, Babillerin ve Hunların tanrıları ve destanları ile ilgili resimler olduğu yazılır. İran alimi S. M. Mustafavi, 'Life' dergisinin bu yaklaşımını reddediyor ve şöyle diyor: "*cam üzerindeki resimleri başka halkların mitolojisi ile alakalandırmak iyi sonuç veremez.*"⁶ Başka ilim adamı Ardeşir Cahaniyan'a göre Hasanlı camında güneş ve onun yakınları düşmana karşı savaşıyorlar. Altın camın üzerindeki merasim camın üzerinde yansıtılmıştır. Bu, dünya bilim adamlarının ilgisini çekmiştir.⁷ Bu yaklaşım 'Avesta'daki güneş kültürüne çok yakındır.

Vaktiyle Hasanlı tepesinde bulunmuş 'altın cam' üzerinde araştırmalar yapan Azeri bilim adamı Nazim Rzayev ise, ismi geçen kişilerin fikirlerine karşı çıkıyor ve şöyle diyor: "*Altın camdaki resimlerde 'Avesta'nın ana amacının etkisi olduğunu söylemek gerekiyor...Oradaki tasvirler 'Avesta' ideaları, kültürü ile ilgili olayları, merasimleri, gelenek ve görenekleri simgeliyor.*"⁸ Bu resimde, avcılara, hayvan besleyenlere dua okunur, vatan hainleri ise cezalandırılır. Çocukların olması neslin devamı anlamına geliyor ve halkın yaşamasını simgeliyor.

Kadim Azerbaycan'la Doğu halkları kültürü arasında tarihi bir yakınlık mevcuttur. Sümerlerin eski tiyatrosu, müzik sanatı hakkında bilgi aldığımız bir kaynak vardır (tencere). Paris'teki Louvre Müzesi'nde bulunuyor. Üzerinde ilginç resimler vardır: İki şahıs müzik enstrümanı çalıyor, öbür yanda iki şahıs ise şarkı söylüyor. Bu resimdekiler bizim âşık sanatçılarımızı, ozanlarımızı hatırlatır. Çünkü ozanlarımız da dört kişilik ekipler halinde uzun halk melodilerini söylerler. Resimde iki ozan söz düellosu yaparlardı, önce kuş ve buğday arasında olan diyalogu söylüyor; daha sonra dört mevsim –yaz, sonbahar, kış ve bahar- arasındaki yarış başlıyordu. Bu yarışa birkaç ilahi son noktayı koyuyordu. Böylece birinciliği kazananı ilan ederlerdi. Sümerlerin bu tiyatro meydan oyunları güney ve kuzey Azerbaycan, Orta Asya Türk halklarının 'mevsimlerin düellosu' adı altında saz,

⁶ Mahmud Allahverdiyev, Azerbaycan Halk Tiyatrosu Tarihi, Bakü 1978, s.15.

⁷ Ardeşir Cahaniyan, Zolotaya Çäşa iz Holma Gasanlı (Hasanlı Tepelerinde Bulunan Cam), Goftarinik, Aban ayı, 1337 (1958),

⁸ Azerbaycan İlimler Akademisi Haberler Dergisi, 1970, No:3, s.99.

bağlama çalan ozanlarımızın, diyalog kurarak söylemeleri, destan yazan sanat adamlarımızın yaratıcılığı ile çok bağlıdır.⁹

Azeri türktüsünde Sümerlerde de kullanılan ortak sözler vardır: 'arpa', 'saman', 'su', 'garış', 'ganun' (kanun), 'gülap', 'mun' (bin), 'tanrı', 'el'.¹⁰

Bunun bir tesadüf olması mümkün değildir. Sümer dili kuruluşuna göre Türk dillerine çok yakındır. Rus bilim adamı Dimitriy Reder şöyle yazıyor: "*Sümer dili, Türk dilleri ile mukayese olunabilir.*" Çek bilim adamı B. Groza da aynı düşünceyi savunuyor: "*Sümer dili, Altay ve Türk-Tatar (Azeri -E.N.) dillerine yakındır.*"¹¹ XIX. yüzyıl kaynaklarında Azerbaycan dili yanlışlıkla Tatar dili gibi de yazılmıştır.

Eski zamanlarda Azerbaycan'da 'Baharın Gelişi' için merasimler hazırlanıyordu. 'Baharın Gelişi'ni merasimlerle karşıyorlardı. Baharın gelişi birkaç bin yıl önceleri (M.Ö.) de vardı ve bin yıllar geçmiş olsa bile yine yad edilecektir. Vakiyelere göre Bahar bayramının Cemşidle de bağlı olduğu söylenir. Güya pırlantalarla bezenmiş Cemşid tahtının parıldaması batıdan yükselen güneşe benziyor.¹²

Azerbaycan'ın kadim eposu sayılan 'Avesta' kitabında (İ. Ö.) yılın mevsimleri kışla baharın, ölümle yaşam arasındaki mücadele felsefesi vardır. Dedelerimiz toprakta çalışmış, çeşitli işlerle uğraşmışlardır. Azerbaycan halkının en eski şarkıları, oyun türleri de tabiatla, tarlada çalışan insanların çalışmaları ile ilgilidir. Örneğin, kışı korkutmak için Kasım ayında 'Kevsec' oyununda kışla bahar arasında diyaloglar kurulurdu. Kış rolünü oynayan aktör hepsini korkutuyor, onları donduracağını, nüfus artışının öntünü keseceğini söylüyor. Ama elinden bir şey gelmiyor, ömrü bitiyordu. Keçiler bálalamışlardı ve balaların sesi etrafta duyuluyordu. Amansız kış bu sesi duyar, derhal nisan ayından 15 gün borç istemeye kalkar ki, arzularını hayata geçirsin. Bu mümkün olmuyor. Ortaçağ araştırmaları ile ün kazanmış ilim adamı Mahmud Kaşgarlı bu sahneyi şiirle yazıyor:

Kış ve bahar toggaştılar
Bed niyyetle birbirine baktılar
Çalıştılar bir birini tutsunlar
Cehd ettiler bir birini yesinler¹³

Baharın, yazın ve sonbaharın kışa karşı ittifakını ise şöyle dile getiriyor:

⁹ Stanislav Kramer, İstoriya Naçinayetsya v Sümere (Tarih Sümerlerden Başlıyor), Moskova 1965, s.167-168.

¹⁰ Gobustan İlimi Bilimsel Dergisi, No:3, Bakü 1974, s.59.

¹¹ M. Allahverdiyev, A.g.e., s.17.

¹² Celal Efendi, "Neskolko Slov o Znaçenii Nevruza" (Növrüzla İlgili Birkaç Söz), Novoye Obozreniye Dergisi, 1885, No.415.

¹³ Mahmud Kaşgarlı, Divani Lugati't-Türk, Taşkent 1960, s.39.

Üçü bize yağdır
 Üçü cennet bağıdır
 İle ilgili yığar (toplar) getirir
 Üçü vurur dağıdır

Rus bilim adamı Konstantin İnostrantsev, X, XI, yüzyıl araştırmacılarındandır. Kitaplarında Arap tarihçilerinin kaynaklarından çok önemli bilgiler elde etmiştir. Baharın gelişi ile ilgili Nevruz meydan oyunları bir ay devam ediyordu. Her beş günü yeni bir program hazırlanıyor, seyircilere sunuluyordu. Altıncı beş gün daha önemliydi. Şah elbiselerini giyiyor ve adamları kabul ediyordu. Bu mutlu haberi halka yayanlardan birisi şahın önüne gelip şöyle diyordu. “*Bana izin verin de geleyim*” şah ona soruyordu: “*Sen kimsin? Nereden geliyorsun ve nereye gidiyorsun? Yanında kimleri getirmiştin? Ve sen kimin yanındasın? Sen ne getirmiştin?*” Mutluluk rolünü oynayan aktör şaha şöyle der: “*Ben iki mutluluğun ve tanının tarafından geliyorum, iki iyiliğin, insanlara daha faydalı olacakların yanına gidiyorum ve benimle bütün zaferler geliyor, ismim de mutluluktur. Bu yeni yılda şahıma ferah haberler getirmiğim, saygılar, yeni talimatlar getirmiğimdir.*”¹⁴

XI. yüzyıl Azerbaycan tiyatro türleri hakkında bizlere yazdığı siyasetnamesinde Nizamülmülk şöyle yazıyor: “*Yeni yıl bayramına birkaç gün kala özel kişiler (Azerice ‘carçılar’) meydanlarda yüksekçe bağırarak sarayın halka açık olduğunu ilan ederlermiş. Halk saraya toplanıyormuş ve herkes padişahın olan şikayetlerini açık söylemiş. Padişah tahttan inermiş, halkın karşısında diz çökerek şöyle diyormuş: ‘Benim padişah olduğuma bakmayın, bu adamların şikayetlerini dinleyin ve karar verin. Carcı (Derviş) şikayetçileri bir kenara çeker, mahkeme kurulmuş. Kadim Azerilerin ‘me bidamı’ (ruhani başı) şikayetçileri dinlermiş ve hüküm çıkartıyormuş.*”¹⁵

Güney ve kuzey Azerbaycan halk oyunları içerisinde ‘Godu-Godu’ oyunu büyük ilgi topluyordu. Konusu köy insanların tarım çalışmaları ile bağlı oluyordu. Köy insanları tarlada buğday ve çeşitli sebzeler ekiyordu. Tahıl bol olsun diye güneşin şerefine oyun oynardılar. ‘*Dolu yağmur yağmasın*’, ‘*Sel gelip köyümüze zarar vurmasın*’ diyorlardı. Hayat, yaşam, bolluk ilahesi olan Mutranın-Güneşin görünmesini arzu ederlerdi. Aktörler güneşin sembolü olarak bir gelin elbisesi giyiyordu. Bu elbisenin üzerinde güneşin, tahılın ve diğer tarım ürünlerinin resimleri vardı. Aktörler şarkı söylüyorlardı ve diyaloglarda ise güneşi, tahılın resimlerini gösteriyordu. Bu oyunda amaç, yağmurlu günlere son noktayı koymak oluyordu.

Felsefi tefekkürün kadim numunesi sayılan ‘Avesta’ya baktığımızda da kuzey ve güney Azerbaycan’da (İran) ve doğu Asya gibi ülkelerde zengin tiyatro türleri olduğunu görüyoruz. ‘Avesta’nın temeli olan ‘Gat’ birinci şahsın adından söz ediliyordu. Bu ise şan, söz, müzik ve recitativo konuşmakla devam ediliyordu.

¹⁴ Konstantin İnostrantsev, “Eski Arap Kaynaklarında Sasaniler Zamanında İranda Nevruz Merasimleri”, San-Petersburg Haberleri 1894, No:18, s.25-27.

¹⁵ Yusif Vezir, “Maarif ve Medeniyet” Dergisi, Bakü 1972, No:4-5, s.62.

'Yasen' oyununda ise şan ve dua kurban kesmeden önce icra ediliyordu. 'Gat'da ise şan ve koro Zerdüştlük ilahelerinin şerefine sahneler gösteriliyordu. 'Avesta'nın bu fasıllarında tiyatro çok kuvvetliydi. Rus bilim adamı Zahar Ragozin, 'Midiya Tarihi' kitabında şöyle yazıyor: "*Kurban kesme merasiminde halk sevgi ve coşkuyla iştirak ediyordu ve kurbanın kabul olunması için bütün disiplin ve kolaylığı saklıyorlardı. Bu zaman mukaddes metni belirli saatte gereken intonasyon, ahenk ve ritmelde, avazla okuyorlardı.*"¹⁶

Midiya tiyatro geleneklerinin gelişmesinde mağların (kahinlerin) büyük faydası olmuştur. Mağlar yetenekli aktör, dramaturg, yol gösteren kişi oluyordu. "*Arapça-Farsça Lüger*" kitabında 'Muğ-mağ'ın manası "yol gösteren, önde giden" gibi yazılıyor. "*Midiyalılar (genelde Azeri Türklerinden oluşuyordu), Güney Azerbaycan (hatta Farsların da) kültürünün temelini koymuşlardır. At koşturmak, ok atmak, şah elbisesi, şahın dini ibadetleri de midiyalılardan Azeri Türklerine (böylece de Farslara) geçmiştir.*"¹⁷

'Mağlık' sözü 'mağ' isminden oluşmuştur. Batıda sihirbaz, göz bağlayıcı, meddah, hokka, tuluat yapan gibi tanınırlar. Güney Azerbaycan ve İran'da mağlar merasimlere, düğünlere, ölü yerine giderlerdi. Mağların felsefesine göre tanrı tabiatla birlikte yaşıyor. Tanrılar zamanla dünyaya gelmiş karakterlerdir, başka şeyler gibi materyanın küçük parçalarındandır, başka bir şey değildiler. Mağların amacı şan ve dansın, koronun, gerçek temsillerin içinde seyircilere iyi düşünceler aşılmasıdır. 'Avesta'da 'gat'ın yazarı kendini 'mantaran' olarak tanıtır. Mantaran sözünün manası ise hikmetli âşık (ozan), şâir anlamını ifade eder. Okunan şiire ise 'Mantaravak' denilirdi. Sözün sonundaki 'vak' ise, horozlar karanlıkta seslerini daha da yükselttikleri gibi, şiirin de yüksek sesle söylenmesi anlamını taşır.¹⁸

'Avesta'da dramaturgluk sanat dalının bütün özellikleri ve temelleri mevcuttur: diyalog, karakter, koro, şan, dans, rolün iç yaşamına dahil olma vs. temel kuralları vardır. Bu kültürün hazinesinden bir zamanlar Phitagoros, Demotrikos yararlanmışlardır. "*Platon ve Aristoteles ise Zerdüşti ilminden haberdar oldukları da bir gerçektir.*"¹⁹

'Avesta' destanının 'Yasna', 'Gat' ve 'Yast' bölümlerinde tiyatro ağırlıklı olduğu bir gerçektir. Aynı zamanda diksiyonu daha da kuvvetlendirmek için güçlü kurallar mevcuttur. Destanda yazıldığı gibi eski zamanlarda Azeri Türkleri pandomim ve dansla birlikte dini şarkılar da söylüyorlardı. Özbek bilim adamı R. Rahmanov şöyle diyor: "*Buna göre aktörlerin 'Avesta'nın tekstlerini, şarkı ve*

¹⁶ Zahar Ragozin, Midiya Tarihi, San Petersburg 1903, s.59.

¹⁷ Strabon, Coğrafya Kitabı, C.XI, İzdatelstvo 'Nauka', Moskova 1964, s.495.

¹⁸ A. O. Makolvelskiy, Avesta, Bakü 1960, s.44.

¹⁹ Aristotel, Poetika, (çev.: Aslan Aslanov), Bakü 1974, s.132.

koroyu, şan ve koreografi sanatlarını bilmeleri gerekiyordu. Yüksek sanatkârlıkla eserin ideasını seyircilere ulaştırmaları önem taşıyordu.”²⁰

Midiya ve sonralar Atropaten-Baktiriya (Azerbaycan'ın yaşadığı tarihi dönemlerin adları böyle idi.), Hindistan, Babilistan, Gürcistan ve Ermenistan'la yakın ticari ve kültürel ilişkileri vardı. Bu nedenle de güney ve kuzey Azerbaycan halk tiyatrosu forma ve üslupça Hint, Orta Asya, Türk tiyatrolarına her bakımdan yakındı. Özellikle müzik, tuluat, masal türleri, danslar, şarkı söylemek bu tiyatro ilişkilerini birbirine yaklaşıyordu. Hemedan, Persepol ve Suz saraylarındaki merasimler, mevsim oyunları kuzey ve güney Azerbaycan tiyatrolarının temelini oluşturuyordu. Persepol'daki yüksek sütunlu salonlar, bayram merasimleri ve oyunlar için inşa edilmiştir. İngiliz bilim adamı Richard Fray haklı olarak şöyle yazıyor: “Persepol ve onun etrafında yeni yıl bayram şenlikleri ve merasimler yapılıyordu. Müslüman mescitleri Suz'daki geniş salonlu Appadan sarayının prototipidir. O da Persepol gibi seyirciler ve halkın iştirak etmesi için düşünülmüş salon idi.”²¹

Milattan iki bin yıl önce ve Midiya döneminde dedelerimizin müziğe ve tiyatroya olan büyük ilgisi olduğunu ispat eden tarihi kaynağı iletmek isterim. Bütün bunlar tiyatromuzun çok çok eskilerde oluştuğunu göstermektedir.

Güney Azerbaycan'ın başkenti Tebriz'in çevresinde, eski Şuşa'da kazı zamanı arkeologlar taş üzerinde resimler bulmuşlardır. Bu resimden anlaşılıyor ki, dansçılar seyirci salonundan hündür olan sahnede dans ediyorlar. Bu yerin yanları bağlı olduğundan sahne olduğu anlaşılır. Sandalyede oturan iki adamın ellerinde bardak vardır. Bunun oyundan bir sahne olduğu açıkça anlaşılmalıdır.

Bu kazılardan elde ettiğimiz bulgular Güney Azerbaycan'da halk tiyatrosu tarihinin daha eskilere dayandığını göstermektedir.

²⁰ Muhammed Rahmanov, Özbek Tiyatrosunun 1917 Yılına Kadar Kadim Tarihi, Doktora Tezi, Moskova 1968, s.22.

²¹ Richard Fray, İran Kültürü (Doğu Halklarının Kültürü), İzdatelstvo 'Nauka', Moskova 1972, s.143.